

בעונה יותר מן הוסת מפני שהיא חמורה אלא מפני שאי אפשר לנו לומר שאשה זו לא תראה לעולם לפיכך תולין בעונות וחוששין להן אבל אם בא לתלות נמי בוסת תולין, זהו מה שנ"ל.

חיוב פרישה בעונה בינונית

מקורות הדין

5. חידושי הרשב"א מסכת נדה דף טו עמוד א
אמר ר"ל והוא שבא ומצאה בתוך ימי עונתה. פרש"י ז"ל עונתה כגון שלשים יום לראייתה דסתם נשים שוהות בין ראייה לראיה שלשים יום כדאמר' בפ"ק עונה בינונית ל' יום, ונראה דלהאי פירושא ריש לקיש אשאיין לה וסת קאי ומשום דמתני' כל הנשים קתני ואפי' שאין לה וסת אתא ר"ל לאשמועינן דאם אין לה וסת מותרת דוקא כשמצאה תוך עונתה אבל בא ומצאה לאחר עונתה אסורה עד שתבדוק, אבל אם יש לה וסת אינה חוששת לעונה כלל דכיון דקביע לה זמן אימר לא חזיא עד שעת וסת דאורה אינו בא אלא בזמנו, ורב הונא דאמר לא שנו אלא שלא הגיע שעת וסתה לאו אדר"ל קאי דר"ל לאו באשה שיש לה וסת איירי אלא באשה שאין לה וסת ורב הונא באשה שיש לה וסת ואמתני' קאי וומר אמר חדא וומר אמר חדא.

טעמי עו"ב ונפק"מ לבעלת וס"ק קצר

6. רש"י מסכת נדה דף טו עמוד א
בתוך ימי עונתה - ל' יום לראייה אבל לאחר ל' בעיא בדיקה הואיל וסתם נשים חזיין לסוף עונה.

7. תורת הבית הארוך בית ז שער ג
ועתה נבאר מי שאין לה וסת קבוע אם צריכה לחוש לעונה בינונית שהוא שלשים יום הואיל ורוב נשים דרכן לראות בעונה בינונית

8. חידושי הרמב"ן מסכת נדה דף טו עמוד א
מפני שאי אפשר לנו לומר שאשה זו לא תראה לעולם לפיכך תולין בעונות וחוששין להן

האם בעו"ב יש חיוב פרישה

9. תורת הבית הארוך בית ז שער ג
כבר כתבנו שהוסת שאינו נקבע שלשה פעמים אינו קבוע וכתבנו שאעפ"י שאינו קבוע חוששת לו עד שתעקר ממנה פעם אחת. כיצד הרי שראתה ולסוף עשרים חזרה וראתה לכשיגיע יום עשרים חוששת לאותו יום ואסורה כל אותה עונה אם חזרה וראתה הרי זו חוששת גם כן ליום עשרים אחרים אם ראתה הרי זו וסת קבוע ואם לא ראתה הרי זה נעקר ושוב אינה חוששת לו. אף על פי שלא ראתה ליום עשרים חוששת ליום שלשים לראייתה לפי שהיא עונה בינונית לרוב הנשים ולפיכך חוששין שמא יבא אורה בזמן הרגיל לבא לרובן של נשים.

10. שולחן ערוך הרב יורה דעה הלכות נדה קונטרס אחרון סימן קפט

אבל באמת כל מעיין בהלכות נדה להרמב"ן יראה לעין דלא סבירא ליה כלל דין עונה בינונית לפרוש מבעלה אלא לבדיקה ותביעה אחר העונה או ביום העונה. ותוך עונתה היינו לפני יום העונה.

1. נדה ט, ב

איזו היא זקנה כל שעברו עליה שלש עונות סמוך לזקנתה... וכמה עונה? אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה: עונה בינונית, שלשים יום ורבא אמר רב חסדא: עשרים יום. ולא פליגי, מר קחשיב ימי טומאה וימי טהרה, ומר לא חשיב ימי טומאה. מלאייה ועל מלאייה עשרים יום, ימי טומאה עשרה שבעה לנדה ושלושה לזיבה ועשרים ימי טהרה

2. נדה טו, א

מתני'. כל הנשים בחזקת טהרה לבעליהן. הבאין מן הדרך - נשיהן להן בחזקת טהרה.

גמ'... אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה: והוא שבא ומצאה בתוך ימי עונתה... אמר רב הונא: ל"ש אלא שלא הגיע שעת וסתה, אבל הגיע שעת וסתה - אסורה, קסבר: וסתות דאורייתא. רבה בר בר חנה אמר: אפילו הגיע שעת וסתה - נמי מותרת, קסבר: וסתות דרבנן.

עונה בינונית לחסרת/ בעלת וס"ק

3. רש"י מסכת נדה דף טו עמוד א

בתוך ימי עונתה - ל' יום לראייה אבל לאחר ל' בעיא בדיקה הואיל וסתם נשים חזיין לסוף עונה. **לא שנו -** דכי מצאה תוך ימי עונתה לא בעיא בדיקה. **אלא שלא הגיע עת וסתה -** בתוך אותן ימים שהיה בדרך כגון אשה שיש לה וסת ולא הגיע בתוך אותן הימים. **אבל הגיע עת וסתה -** קודם ביאתו מן הדרך. **אסורה -** דאורה בזמנו בא.

4. חידושי הרמב"ן מסכת נדה דף טו עמוד א

אלא בוז שפי' (רש"י) ימי עונה לאשה שיש לה וסת אינו מחזור, שכיון שלא הגיע עת וסתה היאך נחוש לעונה והלא כל שיש לה וסת קבוע דמיה מסולקין ממנה עד זמן וסתה, אלא דרב הונא אמתני' קאי ולדידיה יש לה וסת חושש לוסתה ולא לעונה אין לה וסת חושש לעונה, ולרבה בר בר חנה אפילו יש לה וסת אינו חושש לוסתה כדאמרן. ומיהו חושש לעונה (הבינונית, כשהיא באה) אחר הוסת (הקבוע, לדוגמא כשהוסת לעשרים יום) כלומר שאם עבר עליה עת וסתה כיון שאין אנו חוששין לוסת נחוש לעונה, אבל ודאי הגיעו ימי עונה ולא הגיע עת הוסת (כגון שוסתה הקבוע ל-32 יום) אינה אסורה דאפילו למ"ד וסתות דרבנן מסולקת דמים היא אפילו מעונות עד הוסת, תדע שהרי אמרו דיה שעתה בוסתות ולא אמרו כן בעונות.

נמצא עכשיו לדברינו כל אשה שאין לה וסת בעלה חושש לימי עונתה. ושיש לה וסת חושש לימי עונה שאחר הוסת ואפילו בבא מן הדרך, ובכולן מחשב ימיה ובא עליה דהא מ"מ תרי ספיקי נינהו ואף על פי שאינו בעיר נמי טובלת היא בעצמה רוב פעמים הילכך מותרת, ומסתברא נמי שאם היה הוסת רחוק שאפשר שטבלה והעונה קרובה תולין להקל שמא בשעת הוסת ראתה וטבלה ושוב אין לה עונה עכשיו, דכולהו ספיקי נינהו ולקולא, ולא החמירו

כדכתב בס' יראים סימן שנ"ג וטעמא דכתיב מבן חדש תפדה והיינו ל' יום כו' והיינו כ"ט י"ב תשצ"ג כו' אבל קודם ל' אינו פדוי ע"ש (וע"ל סימן ר"כ ס"ק י"ג) 'זוכן מוכח בס' בעלי נפש להראב"ד שכתב שהאשה בתחלה צריכה לחוש לוסת החדש ולוסת ההפלגה ולא הזכיר בספרו כלל שצריכה לחוש לעונה בינונית וגם בסוף שער הוסתות מנה בקצרה כל הוסתות הן הקבוע הן שאינו קבוע ולא מנה עונה בינונית כלל וכן הרמב"ם פ"ח מהא"ב ד"ו כתב דכל יום שראתה בו חוששת ליום הבא שלאחריו ולא הזכיר כלל לחוש לעונה בינונית שהוא שלושים יום וכן הרשב"א בת"ה בשער הוסתות כתב כמה פעמים דמי שאין לה וסת קבוע צריכה לחוש לעונה בינונית שהיא ל' יום ולא הזכיר כלל שצריכה לחוש לוסת החדש וכן לקמן סימן קצ"ו (ס"ח) כתב הרמב"ן והט"ו דבחרשת כשלא הוקבע לה וסת הרי היא ככל הנשים וחוששת מל' יום לל' יום כו' ולא כתבו שצריכה לחוש לעונת החדש **אלא ודאי עונה בינונית היינו מחדש לחדש** דבאותו יום של חדש שראתה בו צריכה לחוש החדש הבא ותו לא. יוראיה ברורה לדברי ממאי דכתבו הפוסקים והט"ו לקמן סכ"ז דג' עונות הוא צ' יום היינו ממאי דאמרינן בש"ס עונה בינונית היא ל' יום וכדאיתא בב"י. והרמב"ם פ"ד מהל' מטמאי משכב ומושב כ' דג' עונות היינו ג' **חדשים** ומביאו ב"י לקמן סוף ד"ה ומ"ש ראתה ג' ראיות מג' עונות מכוונות כו' אלמא דמאי דאמרינן עונה בינונית ל' יום היינו חדש ולכך פ'י הרמב"ן ורש"י דעונה בינונית היא ל' יום מתחלת ראייה לתחלת ראייה אחרת והיינו בסתם חדש שהוא מלא ואה"נ אם החדש חסר הוא כ"ט יום מתחלת ראייה לתחלת ראייה אחרת ולא הוצרכו לפ' זה משום דסתם חדש מלא הוא ועוד כיון דלעולם אינה צריכה לחוש אלא לאותו יום החדש אם כן א"צ לדקדק בין מלא וחסר אלא לעולם לאותו יום החדש.

14. חוות דעת ביאורים סימן קפט

(יב) האשה שראתה חוששת לוסת החודש. עיין ש"ך ס"ק ל' שהאריך דעונה בינונית יום החודש. והגאון חכם צבי בשאלות ותשובות סימן קי"ד השיגו, ותורף קושייתו דלדברי הש"ך דאין תופסין החבל בב' ראשין לומר דסתם נשים חזיין לעונה בינונית וסתם נשים חזיין ליום החודש אלא ודאי דאין כאן רק וסת אחד ועונה בינונית היא יום החודש, וזה אי אפשר כלל, דהא *לגבי וסת החודש פסק בסימן זה סעיף ד' דכשאנו קבוע עברה ולא בדקה מותרת בלא בדיקה, ובעונה בינונית פסק בסימן קפ"ד [סעיף ט] דצריכה בדיקה. ועוד הקשה, 'ידהא הרשב"א מביא שתי ראיות, על עונה בינונית [תורת הבית בית ז שער ג טו, א], ועל וסת החודש [שם ט, א], ולדברי הש"ך טורח שני ראיות למה.

אמנם בהא שכתב הש"ך דעונה בינונית הוא יום ל"א, נראה עיקר כדבריו. ומה שהקשה החכם צבי דחכמים אמרו ל' יום ולא ל"א, לא קשה מידי, דודאי אם היו אומרים דחוששת ליום ל' היה משמע דהחששא ביום ל', אבל באמת איפכא מצינו בנדה דף ט' [ע"ב] דעונה בינונית הימים שאינה חוששת בהן לראיה קחשיב, דהא פליגי התם דחד אמר ל' יום וחד אמר כ"ג יום, וקאמר התם דמר חשיב ימי טומאה וימי טהרה ומר חשיב רק ימי טהרה, אלמא דהימים שאין חוששת בהן קחשיב, וממילא ביום ל"א היא חוששת. ואדרבה משם ראייה לדבריו, דכיון דמאן דאמר כ"ג יום הוא מטעם

כמבואר בהדיא ממ"ש בפ"ב הל' י"ב. ועיין שם בפרק ה' הלכה ב' ג' ד' ה' ו' דמשמע בהדיא שם דשלא בתוך ימי עונתה מותרת בבדיקה ולא חילק בין יום העונה או אח"כ... וכן בגמרא ופירש"י מיירי בבדיקה ותביעה. אלא דהרשב"א כתב על פירש"י ושמעינן מיניה כו', דמשמע ליה הכי, אבל רש"י על כרחך לא סבירא ליה הכי. דהא רש"י סבירא ליה דאפילו יש לה וסת חוששת לעונה בינונית כמ"ש הר"ן בחידושו ובפרק ב' דשבועות, ובברייתא דף ס"ד תניא בהדיא (היתה למודה לראות כו' ושינתה כו') מ"ה ואילך הותרו כולן, אפילו י"ז וי"ח בחדש שלאחריו שהיא עונה בינונית לכולי עלמא. ואף הרמב"ן שנחלק על רש"י בזה מודה ליה שאם לא ראתה בשעת וסתה חוששת לעונה בינונית כמ"ש הר"ן שם משמו, ולמה השמיט דין זה בהלכותיו, ואדרבה סתם וכתב במה דברים אמורים באשה שאין לה וסת כו', **אלא ודאי משום דכל הסוגיא לא מיירי אלא לענין בדיקה ותביעה**, ובמסקנא לא קיימא לן כרבה בר בר חנה אלא דגם ביש לה וסת בעיא בדיקה אחר הוסת, אם כן ליכא נפקא מינה בדין זה כלל.

פסק השו"ע

11. שולחן ערוך יורה דעה הלכות נדה סימן קפט

סעיף א: כל אשה שאין לה וסת קבוע, חוששת ליום ל' לראייתה, שהוא עונה בינונית לסתם נשים, ואם יש לה וסת קבוע לזמן ידוע מכ' לכ' או מכ"ה לכ"ה, חוששת לזמן הידוע.

סעיף ד: עוד יש חילוק בין קבעתו ג' פעמים ללא קבעתו ג' פעמים, שהקבוע אף על פי שעברה עונתה ולא הרגישה, אסורה לשמש עד שתבדוק ותמצא טהורה. ושלא קבעתו ג"פ, אם הגיע זמן הוסת ולא בדקה ולא ראתה, כיון שעברה עונתה, מותרת. ועונה בינונית, שהיא ל' יום, דינה כוסת קבוע (הרשב"א).

כיצד מחשבים עונה בינונית

12. ט"ז יורה דעה סימן קפט

(יד) חוששת לראש חודש אייר. פ'י בשני ימים דר"ה אייר הראשון שהוא יום שלשים לראייתה והיא עונה בינונית למי שאין לה וסת קבוע כדלעיל.

13. ש"ך יורה דעה סימן קפט

והב"ח דס"ל דכל אשה צריכה לחוש ליום החודש וגם לעונה בינונית א"כ היכי אמרינן דצריכה לחוש לעונה בינונית משום דסתם וסת הוא מל' לל' והרי היא צריכה לחוש ליום החדש שראתה בו והוא יום שאח"כ אף על פי שלא ראתה אלא פעם אחת וע"כ הוא משום דסתם נשים דרכן כך לראות באותו יום החדש ואם כן קשיאן סתמי אהדי ואיך מתפס החבל בשתי ראשים שתאמר דמן הסתם צריכה לחוש ליום החדש שמסתמא תראה לאותו יום ותאמר שמן הסתם צריכה לחוש לעונה בינונית וזהו דבר שאין לו שחר כלל.

אלא נ"ל דהא דאמרינן בש"ס עונה בינונית ל' יום היינו מחדש לחדש בין מלא בין חסר וכהאי גוונא אשכחן טובא בש"ס ופוסקים ל' יום שהוא חדש וכן *גבי בכור קי"ל לק' סימן ש"ה דאינו נפדה עד שיעברו עליו ל' יום והוא פשוט בש"ס בדוכתי טובי והיינו חדש

אשה שאין לה וסת קבוע כיון שצריכה לראות בזמן כלשהו בדקו חכמים ומצאו את הימים הסבירים ביותר שתראה בהם ובהם צריכה לחשוש ולפרוש התאריכים שצריכה לפרוש בהם:

א עונה בינונית יום השלושים לראיתה האחרונה

ב יום החודש יום שחל באותו תאריך עברי שראתה לאחרונה

ג ההפלגה יום הרחוק מראיתה האחרונה כמרחק שבין הראיה האחרונה לזו שקדמה לה

מכיון שלא ברור שתראה באותם ימים חומרתם לרוב קטנה מיום הפרישה של בעלת וסת קבוע וצריכה לפרוש רק בעונה שראתה בה ואינה צריכה להחמיר ולפרוש עונה קודם חוץ מעונה בינונית שראוי לחשוש גם לעונה הקודמת כי חוששים לעונה בינונית כלוסת קבוע.

19. טהרת הבית סימן ב סעיף ו

אשה ששכחה זמן וסתה, צריך לפרוש ממנה על כל פנים בעונה הבינונית, דהיינו ביום השלושים מיום תחילת ראיתה האחרונה, שכן דרך רוב הנשים לראות משלושים יום לשלושים יום. ולכן יום שלושים נידון אצלה כאילו הוא וסתה הקבוע, שאם היתה תחילת ראיתה האחרונה ביום צריך לפרוש ממנה ביום השלושים במשך כל היום, ומותרת בכל הלילה שלפניו. ואם היתה רואה בלילה פורש ממנה ביום שלשים כל הלילה, וביום שלשים מותרת. וכן הדין באשה שאין לה וסת קבוע, שצרכה לחוש ולפרוש בעונה הסמוכה לוסתה של ראיתה האחרונה, צריכה לפרוש גם בעונה בינונית כנ"ל.

20. שיעורי שבט הלוי עמ' ק"ו ד"ה ונראה

ונראה לומר דהנה ברשב"א שם משמע דס"ל דאשה שיש לה וסת אינה חוששת לעו"ב אפילו בוסת קצר לכ' או לכ"ה ואף שהלחוש"ש סק"כ כ' להחמיר בזה י"ל דהט"ז לא ס"ל כן והשתא לרשב"א ולמשמעות השו"ע אם יש לה וסת קבוע אינה חוששת, ולהרמב"ן והר"ן בוסת קצר חוששת. ויש לחוש לזה ונכון לחוש לכל החששות של עו"ב כיום ל"א וכן מעל"ע ולעונת או"ז.

21. שש"ל קפט ס"ק ה

ולשון הראשונים והמחבר משמע כהסד"ט מדלא פירשו שצריך לחוש כל המעל"ע וכן מבואר בב"ח כאן לחוש רק עונה אחת ולשיטה זו איכא רק חששא עונת או"ז ולכן בעונת יום חוששת ללילה משום עונת או"ז ואם היא עונת לילה חוששת ליום שלפניו משום עונת או"ז. והנפ"מ בין השיטות כשחל ליל טבילה בליל ל' לוסת של עונת יום פ' שראתה וסת בעונת יום וביום י"ח ראתה כתם טמא באופן שחל זמן טבילתה אחר י"ב יום מהכתם שהוא ליל ל' לוסתה והרי אין בכתמים משום וסת לעקור את חשש הוסת הקודם שאם אסורה גם בלילה מדינא כהכרו"פ א"א להקל אך אם אינה אסורה מדינא אלא ביום יש להקל בלילה שהוא עונת או"ז אחר בדיקה כשאין הרגשה של קודם הוסת כדלעיל ס' קפ"ד ס"י אות ב' ויש מקילים בליל טבילה אם וסתה ביום אך ראוי להחמיר. ובשעה"ד תעשה ש"ח ואף למאי דחיישינן להכו"פ מ"מ בוסת יום א"צ להחמיר לפרוש ביום כ"ט משום ב' החומרות דעו"ב מעת לעת כפלתי וגם עונת או"ז לפניו (וע"ע פרטים בזה לעיל ס' קפ"ד ס"ט אות ד)

דחשיב רק ימי טהרה, ואם נאמר דביום ל' דרכה לראות לא נשאר בימי טהרה רק כ"ב יום, דביום ל' כבר היא טמאה, אלא ודאי דל' יום מתחילת ראיה לתחילת ראיה קחשיב.

משך החשש בעו"ב

15. שולחן ערוך הרב יורה דעה הלכות נדה סימן קפט

[א] נשים. שרוב הנשים דרכן לראות מל' ל' (רמב"ן רשב"א). ול' יום אלו הם מתחילת ראיה לתחלת ראיה וב' ימי הראיות בכלל הל' (ב"י ב"ח פרישה לבוש של"ה ט"ז חכם צבי דלא כש"ך) דהיינו כשראתה באחד בשבת דרכה לחזור ולראות בב' בשבת בסוף ד' שבועות. הילכך חוששת ליום ל' לפרוש מבעלה מתחלת הלילה (של"ה) עד סוף היום אפילו ראתה עכשיו בלילה (כרתי פלתי וכן משמע בגמרא ופוסקים). וגם צריכה לבדוק עצמה בו ביום לכתחלה (טור וש"ע סי' קצ"ו).

ויש אומרים שעונה בינונית היא ביום ל"א (רש"י תוס' ש"ך). ויש אומרים שלא הוזכרה עונה בינונית אלא לענין בדיקה ותביעה שאסור לבא עליה עד שיתבענה ותבדוק עצמה משהגיע יום העונה שהוא יום ל' מתחלת ראיתה ואם לא בדקה עצמה ביום העונה צריכה לבדוק אחר כך פעם אחת קודם שיבא עליה אבל על ידי בדיקה מותרת אפילו ביום העונה ואינה צריכה לפרוש מבעלה (רש"י תוספות רמב"ן).

ולהלכה אין לנו אלא דברי השולחן ערוך:

16. פלתי על הלכות נדה סימן קפט

ועוד נראה לומר דהא דאמרינן בסעיף זה דאם קבעה וסת ליום אינה חוששת בלילה וכן להיפוך, הוא רק בענין וסת, דזה תליא בלמודה לראות ביום או בלילה, אבל עונה בינונית דאמרינן דרך נשים לראות מל' ל', זה אינו תלוי ביום או בלילה, רק אפילו אם רגילה לראות ביום כשיגיע יומו של ל', כל הלילה ויום אסור. דהא לא משום וסת אתינן עליה, וזה לפענ"ד ברור. ולא נמצא בפוסקים שאף עונה בינונית צריך להיות יום או לילה בשעה שהיא רגילה לראות:

17. סדרי טהרה סימן קפט

עוד ראיתי בספר כרתי ופלתי דעונה בינונית אסורה כל היום וכל הלילה. ולבי לא כן ידמה, ולענ"ד דאינה אסורה אלא ביום ל' מראה ראשונה, אם היתה ביום אסורה ביום ואם בלילה אסורה בלילה. אף שכתב [תפארת ישראל] בס"ק ט"ו שזה נראה לו ברור, לא ידעתי שם הכרע לדבריו:

דעות הפוסקים

18. דרכי טהרה עמוד 69

אשה שיש לה וסת קבוע שידועת היא בבירור מהי העונה הבאה שתראה בה ובירור זה נקבע בג' פעמים צריכה לפרוש בעונת וסתה כדלעיל וראוי לפרוש גם עונה קודם כדלעיל.

ובחשש עו"ב ביום ל"א יש להחמיר כהחוו"ד המובא לקמן על הש"ך סק"א (ועי' גם בתשו' הת"ס סקס"ו) וכן מעל"ע כפלתי. ובוסת לילה אין להתיר אלא לצורך גדול ובליל טבילה יש להחמיר.

22. שיעורי שבט הלוי קפט ס"ס א'

אך לשון המחבר משמע יום ל' שהוא ל' לראיה וימי הראיה בכלל ולפ"ז בין הראיות יש כ"ח יום וכרוב הפוסקים ולהלכה נקטינן דהעיקר יום ל' דלא כש"ך וחוו"ד. אך חוששים גם לל"א וכמשי"ת לקמן על הש"ך סק"ל.

ש"ך סק"ל בסופו: ולהלכה כ' הפוסקים דאשה שרואה חוששת גם יום החדש וגם יום ל' לעו"ב כרוב הפוסקים ולפ"ז בחדשים מלאים חוששת ל' ול"א ובחסרים רק יום ל'. ולכתחילה יש לחוש גם לחוו"ד לפרוש יום ל"א וכן מוכח בשו"ת הת"ס סקס"ו ד"ה ואחר שנוקט יום ל"א לעו"ב וא"כ ממ"נ יש לחוש תמיד ל' ול"א דבחדש מלא יום החדש הוא ל"א ועו"ב ל' לרו"פ ובחדש חסר יום החדש ל' ועו"ב ל"א לשיטתו (של החוו"ד) וכשהחוששים ל' ול"א נמצא דבכלל חשש עו"ב יש כבר יום החדש ולכן כ' הפוסקים וכן מנהג העולם לפרוש ל' ול"א. אלא שפעמים רבות מקילים לצורך גדול בשאלת חכם בחדש חסר שיום החדש בל' ומתירים ל"א שהוא רק חומרא לחוש לדעת החוו"ד וכ"כ במי נדה ועיין עוד פרטים בזה לעיל ס"א אות ה'.